Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

ЗНАК ПОЧЕТА

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера дěнз ★ ЕРА, 23 ФЕВРАЛЬ, 1989 ШУ. ★ № 23 (7681). ★ Мах 3 кеп.

М. С. ГОРБАЧЕВ—УКРАИНЕ

20 феврале КПСС ЦК Генеральни секретарь, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель М. С. Горбачев Москвера Киеве вахар.

* * *

Бориспольски аэропорте М. С. Горбачевна накъабаьхкар КПСС ЦК Политбюро член, Украина Компарте ЦК хьалхара секретарь В. В. Щербицкий, УССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель В. С. Шевченко, республика Министрий Совета председатель В. А. Масол, кхыбола официальни нах.

* * *

21 февраль. Львов. Украина укх йоккхача индустриальни а культурни а центре кхаьчар тахан КПСС ЦК Генеральни секретарь, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель М. С. Горбачев.

(ТАСС).

Яхьа дневник

ЛаьрхIар кхоачашду

Дукха яц вай республике дIадахача шерара планаш кхоачашъяь гIишлон предприятеш. Бахьанаш дукха дало: тоъаш яц бийдал, тишъеннай оборудовани, таханарча дено дIа ма деххара яц технологи. Ираза, массанахьа дац цу тайпара нийрча сурт. Масала, Аргунерча аьшкабетонни хIамаш хьаеча завода коллективо соахка арахийцай 1803 эзар сома маьха тайп - тайпара продукци, планагIа 1770 эзар сом долаш.

Ер ма йий аьнна производственни мощносташа а оборудовани а йоацача предприяте, план 35 тонн йолаш, арахийцай 96 тонн оснастка. Из Грозне а республика районашка а бахача наха фусамаш хьалъяра лаьрхIа я. Цул совгIа, укх шера экспериментальни хьисапе укхаза хьае йолаьй карбидокальци.

Из деча хьинаре дакъа лаьцад аьшкабетонни конструкцеш хьаеча цеха формовщиккий бригадаша.

Чакхбаьннача январь бетта а дерригача технико - экономически хьокхамех йола планаш кхоачашъяьй завода коллективо. Атта доацача хьалашка даьхача толамаша чIоагIийр арендага баларца ювзаенна йола предприяте болхлой уйла. БIубенна болаш укх шера цхьоалагIча феврале цу балха кердача формага баьлар уж.

Деша дай бац

Соахка доакъар кийчдеча хана геттара дегаш айденна бар Сунженски района совхозий, колхозий кулгалхой. Цох тамаш елга а дацар, хIана аьлча планал совгIа 752 тонн йол, 6914 тонн силос, 5122 тонн доакъара свекла Iалашйир укхаза. ХIара хьайбана лаьрхIача 177 центнер доакъара единица хилар цох, е лурчогIа хинначул 5,2 центнер дукхагIа.

Цхьабакъда январь бетта итогашка хьежача гуш дац района боахамашка дикалгахьа дола хувцамаш. Цул совгIа, дуккхача шурийтоварни фермайи комплексайи коллективашта соахка укх хана хиннача боарамашка кхача а аьттув балац.

Килограмм гаргга эшаеннай хIара кхоабача Iаттагара йоаккха шура XX партсъезда цIерагIча колхоза № 3 йолча шурий - товарни ферме. Юкъера лаьрхIача дийнахьа цхьан Iатто енна шура 4,5 килограмм мара хилац из. Шера йохка езар 1200 тонн йолаш, бIарччача бетта укхаза ехкай 57 тонн шура.

Кхы а лохагIа хьокхамаш долаш болх баьб колхоза № 2 йолча ферма коллективо. ХIара кхоабача Iаттагара 4 килограмм шура яьккхача ший гIулакх даьнад аьнна хеташ хургья-кх из.

Тамаш я-кх цу боларца цар шера декхараш кхоачашдой.

«Афганцашта»— инвалидашта

Укх деношка хоза кхаъ кхаьчаб йоагача хIамай промышленноста Нохч - ГIалгIай объединене коллективага. ДIадахача шера йиълагIча квартале лелаяьча социалистически яхьа итогегIа РСФСР йоагача хIамай министерстван СССР хьун, хьу чакхйоахача, целлюлозни промышленноста профсоюза ЦК-ан карара кара тела ЦIе байракх а 3200 сом преми а еннай цунна.

— Тха объединене болхлоша, — дувц генеральни директора Б. Чагаева, — цхьа барт а болаш чIоагIо йир шоашта енна еррига преми Афганистане интернациональни декхар кхоачашдеча инвалидаш хиннача вай республикерча кагийча наха дIаекъа. Цу тайпара 28 саг вах вайцига. Масала, хьалхарча группах болча инвалидех хIаранена деннад 115 сом, шоллагIча — 105 сом, кхоалагIча — 100 сом.

Бицбеннабац царна вай мехкахочун, ший къона вахар афгански халкъа кортамукъале дIаденнача Советски Союза Турпалхочун Демченко Георге дезал а. Цун сесаг Надежда Вячеславовна а кIаьнк Сережан хIанз городе Пензе бах. Укх деношка укх тайпара телеграмма яхьийтай турпалхочун дезалга:

«Хьамсара Надежда Вячеславовна, дукхавеза СережаI Российский Федераце хьалхара моттиг яккхарах ЦIе байракх хьожаярахи хьалхара ахчан преми яларахи хоам хьакхаьчачул тIехьагIа, Чечингтоппром объединене коллективо массава раьза а волаш, лаьрхIар из ахча инвалидаш хиннача бIухошта афганцашта дIадала. ХIаьта хьона, Надежда Вячеславовна, Сережана лаьрхIа оаха дайт 300 сом. Ший сий долча виIий — Советски Союза Турпалхочун Демченко Георге Нохч - ГIалгIайчено доккхал делга дIаховлда хьона а Сережайна а.

Советски Эскареи ТIема-Форда Флотеи цIей даькъала хилар ловш шоана ловца боаккх тха коллективо, тхона чIоагIа лов Сережах ший даь-турпала хила хьакъ дола воI хилар, шо могаш-маьрша хилар».

М. МУСИЕВ.

Тахан—Советски Эскареи ТIема-Форда Флотеи ди

Краснознаменни Сибирски вфенни Округ. Цун доакъошкеи подразделенешкеи тIема говзал лакхъяра хьинаре къахьегаш ба. ТIема дешаро дIадех бIухо — сибиряк массаза фийла волаш, дисциплина йолаш, тIехдика тIема, технически кийчо яь волаш, халача хьалашка тIагIертта а ший декхар кхоачашде гIерташ а хилар.

Округа доакъошкеи подразделенешкеи перестройка хьинаре герз хинна дIаэттад демократизации гласности.

СУРТА ТIА: батарея командира заместитель — воккхагIвола лейтенант коммунист Винир Хайбуллин (аьрдехьара шоллагIвар) къонача бIухошца - зенитчикашца (аьрдехьара аьттехьа) рядовойца Заболотский Андреяцен, сержантаца Филиппенко Сергеяцен, зIамагIча сержантаца Гнутов Олегацея цхьана.

А. КУЗЯРИНА сурт. ТАСС фотохроника.

Коталоний новкъа

Октябрьски революцена карагIдаьннараш лорадара вIашагIдехкадар Советий Мехка Герзашцара Низаш. Цар когIортолга йора пролетариата а цун ленински парте а революционни традицеех.

1918 шера Болхлой - Ахархой ЦIе Эскари. Болхлой-Ахархой ЦIе Флоти вIашагIйоллараx дола декреташ арадовларца чакхдаьлар герзашцара низаш вIашагIтохара формаш лехалга. Цар хьахилийтар кердача тайпара тIема организаци—Советски пачхьалкхен Герзашцарча Низаш. Исторе чухь духхьашха дIакхайкадир эскари флоти духхьал классови кIийлен тIа хьаеш йолга а социалистически Даьхе лораяра, гIулакх кхоачашдеш из йолга а.

Къулбаседа Кавказа Советий Iаьдал доаккхаш лоаттабаьча къовсаме хьинаре дакъа лоацаш хиннай Грозненски пролетариат, интервенценей кIайгвардейцаштеи духьала лоаттадаьча лирача тIемашка айхха кхотабеннаб Нохч - ГIалгIайчен къахьегамхой.

Революце сийлен турпалаш — дуккхача къамех йолча Нохч - ГIалгIайчен викалаш Анисимов Николай, Дьяков Александр, Ахриев ГIапур, Гикало Николай, Шерипов Асланбек, Лозовацкий Конон, Губарев Ефим, кхы дуккхабараш а В. И. Ленина вайцига бахкийтача викалаша Г. К. Орджоникидзеи С. М. Кировеи кулгал а деш, лира къовсам лоаттабеш хиннаб Советски Iаьдал оттадараи революционни эргалонаш яраи тIехьа.

Граждански тIом а интервенцеца лоаттабаь къовсам а чакхбаьлар революци низаш котдоалаш, тIема алан юкъе болат санна чIоагI а делар, онда а даьлар ЦIе Эскар. Ший чулоацамга а составага а дилача интернациональни дар Герзашцара Низаш. Граждански тIема фронташка баламах балам а теха моастагIчоа майрра духьала латаш бар петроградскии эстонскии цIе гвардейцаш, Балтика морякаши латышски стрелокаши, гIалгIайи черсийи, нохчийи балкхаройи, дагестанцаши гуржийи, кхы дуккхача къамий нах. ВIаши вошал, айхха доттагIал долаш революцена карагIдиннараш лорадаьрий аьттув баьлар мехкачурча а арахьарча а контрреволюцена духьалъотта, из йоха а яь, доазол араккосса.

Советий Iаьдал эттача хьалхарча деношка деиз вай мехка доазув дуккхача моастагIех лораде дийзад ЦIеча Эскара. ДагайохийтаргЪя вай царех цхьайола моттигаш:

1929 шу — бохабаьб Китайско - Малхбоалеи Машиннаькъа чухьийлха гоминьдановски милитаристаш;

1938—1939 шераш — Хасан яхача Iама юххен Халхин-Гол яхача хи тIеи бохабаьб японски гIаьрахой;

1940 шу — финнашцара тIом.

ХьатIаэттар 1941 шу. Гитлеровски Германе тийшача балхах вайна духьала дIаболабир къиза тIом. 1418 дийнахьеи буси лаьттача цу бирсача тIемо дIадихьар 20 миллион совгIча сага вахар, бокъонца Сийлахь - боккха а Даймехка а хинна дIаэттар из.

Унзара кхерам тIаэттача хана немецко - фашистски гIаьрахошта майрра духьалъэттар дерригa советски халкъ, цу даькъе вай республика къахьегамхой а болаш. ТIом болабеннача шоллагIча дийнахьа республике вIашагIъеллар иттнел совгIа мобилизационни пункт. Шоай лоIамагIа халкъа ополчене вахара дIаязвелар Нохч - ГIалгIайченера 17 эзар совгIа саг. Царна юкъе бар кадровни болхлой, ахархой, интеллигенце викалаш, йоккха стаж йола революционераш, граждански тIема доакъошхой, кагий нахи мехкарийи. Грозне вIашагIйолл 51-ча армена чуйоагIаш хинна ше къаьстта йола 255-гIа - Нохч - ГIалгIай дошлой полк, 4-ча гвардейски Кубански казачий дошлой корпуса чуйоагIаш хинна къаьстта йола Нохч-ГIалгIай дошлой дивизион. Цул совгIа, Грозне вIашагIъеллар 317-гIа стрелкови дивизи. Грознера дIайолаенна тIом беш Германе кхаьчай из.

Еррига фронташка майрра моастагIчох латаш хиннаб Нохч - ГIалгIайчен викалаш. Кхыча советски бIухошца цхьана сийлен оагIонаш кIезига язъяьяц цар Брестски крепость, Москва, Ленинград, Сталинград, Мурманск, Карели лораеш, Крым мукъайоаккхаш фашистски агрессорашца лоаттабаьча къовсаме. Царех ба Сталинграде белгалваьнна Х. Нурадилов, Мелитополь мукъайоаккхаш денал гойта воккхагIвола лейтенант Бейбулатов Ирбайхан, Москван сигале лораеш хинна летчик Заболотный Иван, хIаьта иштта бе-беча фронташка денал гойта Советски Союзан Турпалаш Ш. Абрамов, А. Алейников, А. Идрисов, А. Иодис, П. Крутов, Х. Мирзаев, кхыбараш.

Сийлахь - боккхача Даймехка тIем тIа турпала гIулакхаш карагIдувларах ворхI миллион совгIча сага еннай орденаши медалаши, 11,6 эзар совгIа сага еннай Советски Союза Турпала цIи. Пачхьалкхен совгIаташ деннарашта юкъе кIезига бац Нохч - ГIалгIайчен викалаш а.

Иохайир фашистски Германи, цунна тIеххьа милитаристски Япони а гораоттайир. Цига дакъа лоацаш а кIезига бацар вай республикера викалаш. Советски Герзашцарча Низаша кхоачашдир духьал къаман дар хинна ца Iеш, Iалаьмате доккха маIан дола интернациональни а декхар. Немецко - фашистски оккупацех Австри, Албани, Болгари, Венгри, Норвеги, Польша, Румыни, Чехословаки, Югослави мукъайоаккхаш хилар уж. Гаьнарча Малхбоалене Советски Эскаро японски милитаристех Iоцiенйир Къулбаседа - Малхболен Китая а Къулбаседа Корея а территореш.

ТIом, котало а йоаккхаш, чакхбаьлар. ДIаьххача диъ шера советски халкъо сатийса машар хьатIаэттар вай мехка. ТIемо бохабаь халкъа боахам юхаметтаоттабе безар. Атта гIулакх дацар из. Мехка йохаьяр, хIама юхе ца дуташ хIалакьяр 1710 городи поселоки, 70 эзар совгIа юрт. 32 эзар гаргга промышленни предприяти. 65 эзар километр машинникъ, оанхарой хьисапе цар хIалакьяр эзараш колхозаши совхозаши, МТС-аш, больницаш, школаш, Iилмани культураи учрежденеш. Из дерригa юхаметтаоттадеча дерригача советски халкъаца цхьана хьинаре дакъа лаьцар Герзашцарча Низий бIухоша а.

Сийлахь - воккхача баьчча В. И. Ленина васкеташ кхоачаш а деш, эскареи флотеи бIухоша дика кхетаду: «Халкъо хьа мел даьр — тешшаме лораде дезаш долга!». Цудухьа шоай низ а хьинар а ца кходеш дерригa де гIерт уж социалистически Даьхе лораечун сий лакха лоаттадара, Герзашцарча Низий турпален традицеш сийленца дIахояхьара а уж совъяхара а.

Коталоний адресаш: сигалени космически лакхаленаш океански гаьна наькъаш, тIема гIулакха Iомавалара полигонаш, БАМ, Афганистан, Чернобыль, Армене мохк агарах хиннар дIадаккхар...

ИоккхагIйолча ноахалий турпален масалашца денала, къонахчала оамалаш караерзаеш, интернационализма а советски патриотизма а уйланигат долаш хьалкхийнаб Советски Союза Турпалаш Аушев Руслании Демченко Георгийн, «ЦIеча Седкъа» орденаш а тIема медалаш а енна Гайсумов Мухьмад, Павлов Сергей, Алиев Авсад, Аушев Iийса, Торшхоев Iаьла, Висаитов Апти, Сельмурзаев Мухьмад, дукха кхыбараш. Шоай вахарца а гIулакхашца а бакъдаьд цар из. Афганистане шоай интернациональни декхар кхоачашдеча хана Нохч - ГIалгIайченерча дуккхача викалаша дизза денал а къонахчал а гойтад. Доккхий правительственни совгIаташ деннад царех 400-нел совгIача бIухочоа.

Р. ЯГОФАРОВ,
НГIАССР военни комиссара заместитель, подполковник.

КООПЕРАТОРИЙ СЪЕЗД

Бокъонца хьожаш тохк РСФСР потребительски кооперацe IX-ча съезде потребительски обществай болх, кхачан проблема кхоачашъяраи юрт социально - экономически дегIайоалаяраи юкъе цар лоаца дакъа.

Съезда президиуме ба новкъостий В. П. Никонов, А. В. Власов.

«Роспотребсоюза правлене балхахи парте XXVII съезда, цул тIехьагIарча КПСС Пленумий, XIX Еррисоюзни парторганизаце решенешка хьежжа РСФСР потребительски кооперацн дIахо дегIайоалаяра долча декхарехи» отчетни доклад йир правлене председатела В. Ф. Ермакова.

Доклада тIа а делегатий къамаьлаш тIа а белгалдаькхар перестройка, «СССР-ерча кооперацех долча» СССР Закона идеяштеи гIулакхаштеи тIагIолла потребительски коопераце демократизаци, ше шийна доал делга дIадалар, предприятеш йиззача боахама расчетагеи самофинансированегеи йовлар. ХIаьта а республика кооператорий балха тIа хIанз а овлангара хувцаш хиннабац. Юрта социально - экономически декхараш, кхачан проблема кхоачашъеча цар лоаца дакъа йолаш йолча таронашка хьежжа дийза дац. ХIанз а холуш да потребительски обществай гIулакхашта юкъе хьинаре дакъа лацарах пайщикаш юхабоахаши бухсоцаш хьахулачунцара цар безам боаккхаши кооперацех болча ленински хьехамгара довлар. Потребительски коопераце управлене аппарата ерригача звеношка хIанз а кIезига бац административно-командни методаш ца юта, пайщикашта хетар теркал ца ду болхлой.

Делегаташа новкъа а хеташ дийцар кагийча а юстара ядача а пункташка бахача наха, хьайбаш леладерашта, инвалидашта, къабеннача гражданашта гIулакх деча долча цIенхашттарча кхоачамбоацарех. Рынкай болх тоабалара хIанз а белгало яц.

Съезда балха юкъе дакъа лоацаш ба СССР Министрий Совета Председатела хьалхара заместитель В. С. Мураховский, КПСС ЦК, СССР-ен РСФСР-ен Министрий Советий, центральни министерствийи ведомствийи бехктокхаме болхлой.

Съезд ший болх дIахо беш я.

(ТАСС).

Хоржамашта накъадолхаш

КЕРДА ЭТАП ДIАЙОЛАЕШ

23 феврале массанахьа а дIаязбаь баргба къахьегама коллективаи харжархой бахачеи хиннача собранешка увттабаь СССР халкъа депутаталла кандидаташ. Хоржамашта хьалха хиннача окружной собранеша хьахьекхар наькха тешам бенна хиннача берригнеи программаш наха еззача тайпара ца хилар. Хетаргахьа, «дебаташка», хоржамашта хьалхара платформа оттаярга, хоржамашта хьалхара марафон дIаяхьара тIехьарча къовсамга йоагIгIача тайпара кийчо ца яр Iеткъар укхаза.

Пхеннех шиъ мара чакхваланзар СССР халкъа депутаталла кандидатех Гудермесски территориальни хоржамий № 397 йолча округе гIолла. Цу округа окружной комиссе СССР халкъа депутаталла кандидаташ баь дIаязбир республика халкъа писатель **Абузар Абдулхалимович Айдамирови** Надтеречни РАПО председатела заместитель **Рамазан Магомед-Зандович** Супьянови.

ДIайолаш хоржамашта хьалхарча кампане хьатIайоагIа этап — кандидаташ харжархошца вIашагIкхеташ. Уж хIанз а долаш да кандидаташ дIаязбаь баьнна округашка.

Пресс-центро ладувгI шуга

Гласность шеръеннача а демократи дегIаенача а перестройка хьалашка кепайоазув, радио а телевидени а декхарийла я общественноста хетачунга ладувгIа, из берригнешта дIадовзийта. Цу даькъе кIезига хIама диц республика массови информаце средстваша. Критика ю кхоачамбоацараштa а дииза дисарашта а, дIайоаржаю перестройка толашагIйола опыт, кердадар, дикагIдар хьаллоац.

Цхьабакъда тахан, КПСС обкоме а газетий редакцешка а наха ухийтача каьхаташа хьахьокхаш ма хиллара, пресса декхарийла я республика общественни вахаре хула процессаш кхы а кIоаргагIа ювца, гIулакх лерттIа довзаш, корта болаш, бехктокхам кхетабеш леладе, наха хетачундагалаттачуй плюрализм советски халкъа а социализма а хьаштий духьа лелаелга Iалашде. Из декхар, белгалдаьккхар XIX Еррисоюзни партийни конференце, массови информаце средстваша кхоачашдергда нагахьа санна цу гIулакха дуккха нах юкъеозе, боккъонца болча перестройка прорабий опыт шерра дIайовзийте.

Республикански газетий редакцешта, телевиденена а радиона а политически боахамеи вахара актуальни дешаех йиззa информаци лоаттаяра, из болх дIахо тоабара КПСС обкома пресс - центро хан-ханнахьа ладувгIаргда газеташ дешараша, телевиденега хьежараша, радиога ладувгIараша еттача телефонашка, вешта аьлча болх бе болалу «духьалара бувзам». Городе Грознеи районашкеи бахача наха телефон а теха предложенеш тела, замечанеш е йиш я республикански газетий редакцей, телевидене студе, радиовещане балхах. Цар йиш я прессана хьалхалаттарий адрес довзийта, сихагIа яздича шоашта бакъахьа хета тема оттае, тайп - тайпара хаттараш де. Из дерригa теркал ца деш дутаргдац редакцеша.

Республике бахача наха КПСС обкома пресс - центре телефонаш етта мегаргья укх шера 24 ФЕВРАЛЕ IУЙРИЙНА 9 САХЬАТ ДАЬЛЧА ДЕНЗ САЙРИЙНА 6 САХЬАТ ДАЛЛАЛЦА УКХ НОМЕРЕХ 2-77-20, 2-65-80.

КПСС обкома пресс-центр.

СССР оборона министра ПРИКАЗ

1989 ш. 23 февраль **№ 71** **г. Москва**

Новкъостий салтийи матросаши, сержанташи старшинаши, прапорщикаши мичманаши, эпсараш, инаралаши адмиралаши!

Новкъостий тIема, къахьегама, СССР Герзашцарча Низий ветеранаш!

Тахан советски халкъои цун бIухошеи белгалдоаккх Советски Эскареи ТIема-Форда Флотеи 71 шу дизар. Вай Герзашцарча Низий тIема летописа тIа цIаккха дIадовргдоацаш дIаяздаь да социалистически Даймохк денале лоралерий дерригача ноахалий чIоагIала, шоаш кхо ца бара, патриотизма, интернационализма, турпалала, къонахчала, Коммунистически партена, советски халкъа тешаме хилара гIулакхаш. Шоай дикагIа дола гIулакхаш цIаькха а гойтар бIухоша Афганистана Республике интернациональни декхар кхоачашдеча, Чернобыльски АЭС-е аварп хиларах, Арменеи Таджикистанеи мохк агарах даьнназе дIадоаккхача хана.

Ер цIей Советски Союза къахьегамхоша, Эскареи Флотеи бIухоша белгалдоаккх мехка перестройка дIахьоча хьале. Парте XXVII съездо белгалбаьккхаи КПСС XIX Еррисоюзни конференце кхы тIа тоабаьи никъ лерра гIа дIахьош ба. ДегIаухачара сайца хиларгара хIама революционни кердадаккхарга, экономикеи политикеи дийхка хинначара унахцIена нинзаш мукъадахарга довлар хIанз долаш дола хIама а хинна дIаэттад, вай общества духовни вахар тоалуш да. Низ болаш йоагIа демократизации гласности, кхоачашъеш я советски наьха вахара хьал тоадара программа. Политически система радикальни реформа хьалашка мехка шерра яьржа дIахьош я перестройка платформе дерригa низаш кхотадара гIо деш йола СССР халкъа депутаташ харжара кампани.

Кердача политически уйла кIийлен тIа оттадаь а практике кхоачашдеш а да дунен халкъашта юкъерча эггара лоархIамеча проблемех дола керда гIулакхаш. Дуненна бола кхерам тIехьашка баькхаб. Из дара дикка новкъостал ду дунен халкъашта юкъера гIулакхаш овлангара тоадара тIаерзаяьча советски пачхьалкхен кердача инициативаша, герзашцара низаши герзи цхьан оагIорахьара кIезигде йолча СССР решене. Машаргахьа вай гIа боаккх США, НАТО оагIонгахьара уж санна деча гIулакхашка дог дахара кхетаме лоархIамаш а, боагIаш бола мах а беш.

Советски военни доктрина оборонительни башхалонга хьежжа мохк лорабара даькъе керда уйла практически кхоачашъелга ший ларде йола перестройка процесс, берригача мехка а санна, Советски Эскареи ТIема - Форда Флотеи шерлуш а кIоарглуш а я. Эскара коллективашка хулаш я позитивни процессаш, чIоагIлуш я вIаши лархIара, доагIар дизза хьадехара, гIулакхацара, кхоачамбоацараш ца ловш хилара атмосфера. ДIадоладаьд эскара вахар кердадаккхара, эскари флоти дукхагIча даькъе дикача параметраш тIа кийчдара гIулакх.

Оборонни кхоачам бара принципага хьежжа Iалашбу эскара соединенеши доакъоши тIом бара кийчдалареи тIом булургболаш хилареи боагIаш бола боарам, дисциплинеи уставной порядоки чIоагIъяра тIехьа хьинаре болх бу. СССР Герзашцара Низаш вежарашха долча социалистически мехкий эскарашца цхьан мугIаре а долаш социализм, машар, халкъий кхерамзле тешаме лораеш да.

Деза новкъостий, аз моаршал а хоатт шуга, дIаькъала а дувц шо дерригача халкъа цIейца — Советски Эскареи ТIема - Форда Флотеи 71 шу дизарца!

ТIемаи политически кийчлуча, хIанзара герзи тIема техникеи карасрзаеча, лаьтта, сигала, форда тIа тIом бе Iомалулга эргадаьккха тоадеча, тIема дисциплинеи порядоки чIоагIъеча дIахо а толамаш дахар ловш эскареи флотеи личнн состава ловца а боаккх аз. ТIема, къахьегама, герзашцарча низий ветеранаш, Советий мехка берригa къахьегамхой чIоагIа унахцIена хилар, перестройкаи общества еррига оагIонош кердаяхараи хьашташта, вай сийлахь - йоккхача Даьхен — Советски Социалистически Республикай Союза авторитети низкхоачалеи чIоагIъеча беркате гIулакхаш дар лов сона.

Советски Эскареи ТIема-Форда Флотеи 71 шу дизар белгалдаккхара аз приказ лу:

Тахан, 1989 ш., 23 феврале, моттигерча ханах 21 сахьат даьлча вай Даьхен столице городе - турпале Москве, союзни республикай столицашка, турпалаш йолча городашка Ленинграде, Волгограде, Одессе, Севастополе, Новороссийске, Керче, Туле, Смоленске, Мурманске, крепосте - турпале Бресте, хIаьта иштта городашка Калининграде, Львове, Ростове-на-Дону, Куйбышеве, Свердловске, Новосибирске, Чите, Хабаровске, Владивостоке, Североморске дезача ден фейерверк е.

Со теш Эскареи Флотеи ленински васкеташта тешаме йолча личнн составо Даймехка кхерамзле лораяра, социализманна исторически карагIдаьннараш тешаме лорадара шийна тIадилла бехктокхаме декхар сийленца кхоачашдергхиларах.

СССР оборона министр
Эскара инарал
Д. ЯЗОВ.

Тахан — Советски Эскареи ТIема-Форда Флотеи ди

СА ЦА КХОДЕШ...

Массе хана Іаьржачох Іаьржа да яьхад, бакъдар харцонца къуьсаш хиннад. Цу къовсама итог йир XX бІешерено. Цу бакъдолча дІадедар шоай вахар вежараша Ахтаевгіар Іаддарахьмана, Абдулас, Абдул-ВохІаба.

Шаьларча дукха дезал болча ахархочун къонгаш бар уж. Револющи, интервенци, граждански тІом... Росси оалаш чакхдаьннад адамий цІий Іодахийта нух, цун юрташка, городашка цІий этгад.

Цу кхаь вежарех воккхагІа Іаддарахьман вар. Абдула, юкъера вар, 1926 шера из ший лоІаме ЦІеча Эскаре вахар. ЗІамига волча хана денз говр дукха езаш вар из, хІаьта цига дошлой эскаре нийсвелар. Из раьза вар цу нийсвалара, цох доккхал а дора. Эскаре вахача кхоалагІа шера взвода командир хилар цох. Из дар Пятигорске. Цу тайпара, зІамсага вахара никъ дІабоалабелар Даьхе лораяра гІулакх дие.

Шелковски района Коби яхача юрта вахача тІемел къахьегамен ветерана Келиматов Хьамида шийна дагадоагІачох аьлча йоах: «1929 шера цай лоІаме эскаре вахача со городе Пятигорске 26-ча кавалерийски полке хьожавир. Грознера даха тхо, Фефелов, Хасуханов, Хажимурадов, Мадаев, Ахматханов, Сорокин, Адуев нийсделар хьалхарча эскадроне, Ахтаева взводе. Тхо къона кагий нах дар, мехк даланза къона вар тха командир а. Цо Іомадора тхо тІом кхосса, говр тоха, кавалериста эггара тешаме доттагІа бола ди беза, тІом бара говзал Іомайора.

...Цу шера апрель бетта тха эскадрон Карачаевски области оарцагІахкийтар. ХІаьта цига гІеттаяр кулакий банда, цо довнаш дора комбедчикашта, йоагайора юрта Советаш, пачхаьалхенна а наха а доккхий зенаш дора. Ма дарра аьлча керда дахача тхона низкъало гІулакх дар из. ХІаьта а саг ца къасташ бандал котдаьлар тхо».

Кадрови эскархочун никъ, хетаргахьа, массаза а Даьхенна кхераме йолча моттиге бодаш ба: Сийлахь-боккха Даймехка тІом болалуча хана подполковник Ахтаев Абдула Киевски военни округа кавалерийски полка командира заместитель вар.

Геттара хала дар тІема хьалхара шераш, дог Іувдаш дийцар вай эскар, моастагІчоа юташ. Бронированни йола цун тІехьа машинаш хьалхакерчаш бІаргагуш сагетдале, тур бе доалла бий вІашкаувзар Ахтаева кавалеристаша. Цкъа атака яь Іанзар уж моастагІчун танкаштен бронетранспортерашти духьала. Бакъда, са ца кходеш иштта атаке уххаше, моастагІчун герз кхетадар цунна. Берригача мехко а санна, Москвана юхе, Сталинграде, Курсканен Прохоровкаен юхе моастагІчоа меттахьа тоха дорха низ Іоабора.

ХІаьта алхха салте хилабар гарра хІело лоравеш вар-теш Ахтаев?

Даймехка тІема инвалида, гварде лейтенанта Г. И. Ужахова дагадоагІа: «Тха ворхІлагІча гвардейски Первомайски полка командир вар полковник Автандилов, цун строевой дакъа заместитель подполковник Ахтаев вар. Тхона эскарашта дийнахьа тІом беча [illegible] салоІа-[illegible] от-[illegible] дора [illegible] хІа-[illegible] цо.

ДагаьоагІа сона цхьа моттиг... Штаба приказаца тІом бечара тІехьашка а яьнна, [illegible] тха эскадрон. Цхьан юрта айенначa моттиге тІом болабир. Из дар Польше. Цига новкъостал де эттар тхо а, бакъда, кхензар. ХІаьта моастагІчоа духьала атака еш яр массаза а Ахтаевца хулаш хинна взводи управлене отделении. Цига гарнизон карайоалайир Ахтаева. ХІаьта дукха трофейни хІамаш хьаьяхар, царца моастагІчун йиъ танк а йолаш.

Сона цІаккха йицлац Ахтаев майра а маькара а волаш хинна кхы цхьаькха моттиг а. ХІаьта, Польше, цкъа гІаш тха кхоалагІа эскадрон йодаш чІоаггІа тІом болабир тхона духьала фашисташа. Іодувша а хьуладала а дийзар. Мичара вера ца ховш, цига тха командира тІакхаьчар Ахтаев. Цунга цхьа хІама а аьнна, гаьна йоацчаш хиннача хьун чу къайлаваьлар из. Болабенна 15—20 минот яьлча тІом лаьгІбелар эскадрон атаке гІеттар. Цкъара сатем эттар. МоастагІчун хьалхарча окопашка кхаьчар. Цига команда еш вар подполковник Ахтаев Абдула. Гитлеровцаш карабоалабир, трофейни герз даьккхар. Ахтаева ше чуйкхача хьуна юкъера хьалха а ваьнна, цхьоалагІа эскадрон атаке йига хиннаяр, моастагІчоа вІалла дага ца хиннача оагІорахьара. Тхо цун эскадрона дІатІакхаьчача, вела а къежа, тха эскадрона командирага цо аьлар: «Мишта хет хьона воккхагІвола лейтенант, хьа герзал чІоагІагІа дий тха говрий баргаш?!»

Иштта бацар Абдулай зІамагІволча веший Абдул-ВохІаба тІема никъ. Цунна вІалла дага а дацар цу новкъа ваха. Торгови техникум а яьккха, Грозне болх беш вар из. ТІом болабелар... Эскаре вахар, лоаццача ханара курсаш яьхар, лейтенант, старши лейтенант, капитан хилар, тІаккха разведка эскадрона командир хилар. ТІем тІара тІем тІа водаш котдаргдола ди, ший цІен тІарча нахаца, вежаращца Іаддарахьманацеи Абдулацеи вІашагІкхетаргвола ди дагадоаллар цунна.

Подполковник Висаитов командир а волаш, Тийрка йисте тІом беш хилар Іаддарахьман.

Цу халача, унзарча хана денале доккхий гІулакхаш дукха карагІдаьннадар вай дукха къамаш дахача Даьхен къонгашта. КІезига карагІдаьннадацар уж разведка эскадрона командира капитана Ахтаев Абдул-ВохІаба а.

ТІемеи къахьегамеи ветерана Х. Келиматовна дагадоагІа: «Тха дивизе штабе разведка эскадрона командир вар Ахтаев Абдул-ВохІаб. Дуккхаза а хезадар сона цунцара бІухой майра ба яхаш. Цкъа лаьца моастагІ воалаве бахар уж, цу хана оалаш ма хиллара «мотт» ба. Іуйрийна юхакхача а лаьрхІадар. Из дІахайтадар хьалхарча юхьиге латтараш-ка. Сатасса доладелар. Бакъда, уж юхабоагІаш бацар. Уж боагІача бац, аьнна, хетача ханна текхаш боагІаш гучабаьлар, вай ши салте воагІар цхьа саг а воалавеш.

— Оффой, сволочь! — аьлар царех цхьанне окопа чу а карчаш. — Хьалха сахилар-кх.

— Сатассар сенна новкъа хиннад? — тамаш еш санна аьлар ха тІа латтачо.

— Сахинна децаре цхьа нал боалабергбар оаха.

Ахтаева разведчикаш цІаккха а юхабагІацар саг ца воалавеш.

Дуненах тІема хьувжорг хинна дІаэттача, нагахьа санна хьо моастагІчул кот ца воале, хьона детташ дола герз хьа цІен наха детта доладергдолга, хьалхарча аргІана хьа да, нана, йижарий боабергболга Іайха кхетадеш хилча, хьай са кходергдац Іа моастагІчох латача хана.

Хетаргахьа, иштта уйла йолаш хиннаб вежарий АхтаевгІар кхыметтел Даьхенна гаьна Польше, Европе къиза тІом беш шоаш болча хана а.

ХІанз а тІехь йицлац тІема хала ханаш — чуйийтта бомбаш, шелал, моцал, лазар...

Атта дацар 1944 шу а. ТІом чакхболаш латтар, хІаьта а йисте бала гаьна бар.

ТІема наькъаш деш дукха ха яьнначул тІехьагІа юха а вІашагІкхийттар вежарий АхтаевгІар.

1944 шера ший полкерча цхьан эскадрона тІем тІа новкъостал де оарцагІводаш вала лаьрхІа вацар Ахтаев Абдул-ВохІаб. ТІехьашка бовлаш болча фашисташа го баьбар цун доттагІашта. Цига хІаране шийна могар дора уж мукъабахара. Из дора Абдул-ВохІаба а. Цига тІом беш дІаделар цо ший са.

Новкъосташа 1944 шера июле Польша Краковски воеводства Гачув яхача юрта йисте дІавеллар из. ВоккхагІволча вошас дІавеллар ший зІамагІвола воша. ХІаьта Ахтаев Абдула юкъе вола ЦІеча Байракха, Богдан Хмельницкe орден йола, УССР халкъа комиссарий Совета цІерагІара кавалерийски дивизи Берлина тІайодаш яр.

Ше яздаьча письмо тІа гварде инарала-лейтенанта, Советски Союза Турпала Х. Мамсурова йоах: «Тха эскар юхатоха гІертача немций оборона йоха а еш, ше хьалха а ваьнна, подполковника Ахтаева боккхача лоархІаме гІулакх дир».

Гобаьчара арадаьнна моастагІчун эскара цхьа дакъа ворхІлагІча кавалерийски полка Красно яхача города юххе, хьунагІа латтача штаба дов де доладелар. Цига оарцагІвоал Ахтаев Абдула. Гитлеровцашта духьал отта, ший ди а бита, хІаьта гаьна йоацчаш латтача танка чу ваьлар из (лоалахарча эскара массехк танк нийсъеннай хІаьта цига). «ТІатаІа» — аьнна команда елар цо.

Цига тІом беш герзо лаьцар цун дегІ. Ше цох варгвоацилга хайра подполковника. Бакъда, вахар ше сенна дІаделар дика кхетадора цо. Цудухьа цІенча дег тІара аьлар цо: «Аз цІена кхоачашдир сай декхар».

ХІаьта цу хана шовзткъе ши шу даьнна мара вацар из.

Гварде инарала-лейтенанта, Советски Союза Турпала легендарни Мамсуров ХьажІумара письмо тІара: «...Уж шаккхе а аз команда еш хиннача соединене гІулакх деш вар. Соединене бІухошеи командирашеи лоархІаш а безаш а бар уж...

Аз дех шугара цхьана гІулакх деш болча дуккхача наьха цІерагІа вежарий АхтаевгІар биц ца балийтар. Вай тахане а кхоане а бахьан шоай эггара дезагІдар — вахар дІаденнад цар».

А. САДУЛАЕВ, журналист.

ТIЕМА НАЬКЪАШ

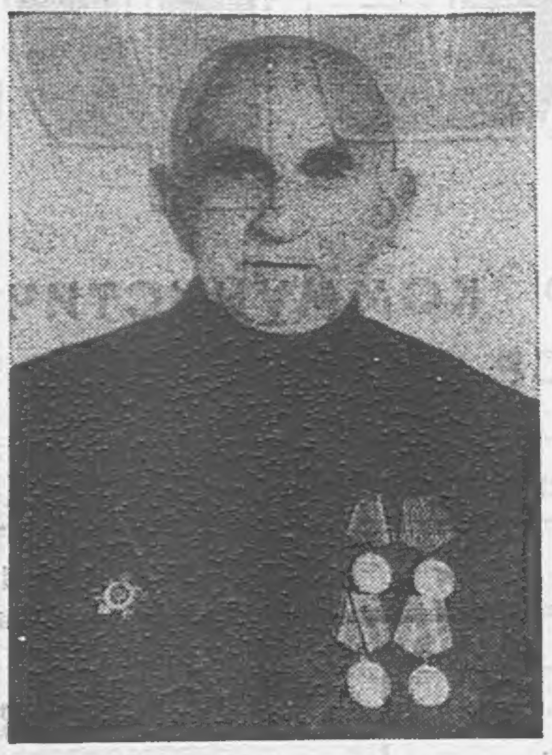

1939 шера сентябрь бетта Мужеча уллача военкомата коа латтар виъ зІамига саг. Массанега а язъяь заявленеш яр, шоаш раьза а болаш арме дахийта, аьнна. Уж бар Гапархоев Асхьаб, Дзейтов ИбрахІим, Оздоев Хьажбикар, Бузуртанов Белан. Вена чуваьлар военни комиссар Мархиев Уби, тІаккха чубийхар цо ше волча баьхка коа лаьттараш. Къамаьл даьчул тІехьагІа аьлар цо: «Шоаш дахача метте халонехи кхерамехи ца кхераш, ЦІеча Эскаре дика гІулакх делаш, из да шун керттера декхар».

Уж дешаш дег чу дижар массанена а. Из декхар лерттІа кхоачашде, аьнна, чІоагІо йир Бузуртанов Белана. Сагота хилар из, ший новкъостех къаьстачул тІехьагІа, хІаьта а шийна тІадилла декхар дика кхоачашдора цо. 1940 шера март бетта Латвийски ССР Остров яхача городе нийслу Белан. Хозаш дар фашистски Германи вайца тІом бе кийчлуш я, яхаш. Белан вола № 183 йола гІишлошъяра батальон тайп-тайпара чІоагІаленаш еш яр. Цу хана 122 мм йола 18 йоккха топ чуйола моттиг лораеш вар Белан. Июнь бетта 1941 шера Латве бомбаш етта болабелар фашисташ. Йоккхий топаш кІалхара а йоахаш, Порху яхача городагахьа, хьунашка гІолла яхар Белан вола батальон. 1942 шера Смоленске дІакхача 18 км мара йоацача метте йийттача бомбай гаргаша чов йир пхьарса. Цул тІехьагІа госпитале уллаш ши бутт боаккх цо. Уж гаргаш цун пхьарсагІара хьаяьхай 1945 шера. Госпиталера араваьлча 1942 шу чакхдаллалца № 277 йолча стрелкови полке стрелок а волаш, моастагІчох латаш хиннав Белан. Полке приказ дера Липецк яхача городе чубоагІача моастагІашта духьалъотта, аьнна. Из дар 1943 шера октябрь бетта. Белана дувц, — хьалха танкаш йоагІар, царна тІехьа мотоциклаш, тІаккха автоматашца гІашлой, шоаех бІубенна боагІар уж, — яхаш. Белан хинна батальон майра латарах белгалъяьлар, дуккхача наха човнаш хилар, байнараш а бацар кІезига. Бакъда, фашисташа лаьрхІар чакхдаланзар, доккхача зенца тІехьашкахьа бовла бийзар цар. Цу тІем тІа Белана хала човнаш хилар. Баламах чакхдийннадар автоматий пхорч, кІалвиса Белан медсанбате дІавихьар. 1944 шера январь бетта госпиталера араваьнначул тІехьагІа ЦІеча Эскарера цІавайтав вай мехкахо. МоастагІчох латача хана карагІдийнна гІулакхаш белгал а деш, Даймехка 2-степена орден еннай цунна, иштта кхыйола медалаш а. ХІанз 2-ча группа инвалид вола Бузуртанов ГІоазлой Белан, Галашка вахаш ва ший дезалца.

Т. ХАШИЕВ.

СУРТА ТIА: Б. Бузуртанов.

Письмон лерагIа

Вицвалийта йиш яц

Денгара ди мел доал, таханара ха а зама а дика оттар бахьан долаш вай историен цхьаццайола оагІонаш дукхагІа йовз вайна. КПСС ЦК апрельски (1985 ш.) Пленуме ма аллара вай историе «кІай кІаьдаш» ца хилча бакъахьа хет наха. Уж ца хилийта къахьега деккарийла ва хІара саг. Вай воаш ца дийцача хьана дувцаргда из, тахан дахаш долча вай ца айдича хьана айдергда из, кхоаненга хьежа эшац.

Таханарча дийнахьа граждански, финсни, Сийлахьбоккхача Даймехка тІема фронташка шоай вахар дІаденна турпалхой Іалаьмате дукха ба. ВІарчча хьанийцача, цар денале гІулакхаш халкъа цІаккха а диц ца луш дага латте а, цар хІалуш дага латте а, цар хІаране тІема никъ, карагІдаьннар довза, тахка башха сагота боацараш а ба вайна юкъе.

Дукха ха йоаццаш къахьегама ветерана Дидигов Салмана редакце яздаьча каьхата новкъа ваьккхар со. Каьхата тІа Салмана язду: **«Массехк шу да аз тайп-тайпарча организацешка каьхаташ язду. Аз дехар да Наьсар - Кертерча Дидигов Мухьмада Абоязит ваьхача улицах цун цІи тиллар».**

Наьсар - Кертерча юрта Совето шийга кхаьча каьхат Назранерча тІема а къахьегама а сийлен музее дІахьожаду шоашта из гІулакх кхоачашдеш хилча аннотаци эшалга хоам а беш. ХІаьта музей «аннотаци яц тхога», аьле, кхы гІулакх гаьна ца доаккхаш салоІам а хиле соц. Цул тІехьагІа Дидигов Салмана СССР оборона Министерсгверча Архиве яздаьча каьхата жоп доагІа, цигара хьакхоач аннотаци. Пайда бий уж каьхаташ республикански военкомате, Назрановски военкомате, Наьсар - Кертерча юрта Советe кхийста хилар, нагахьа санна цу организацешка гІулакхага хьажа безам болаш, цох дог лазаш саг ца хилча. Аннотаци а кхыдола каьхаташ а музее дадаш да. Цхьаццаболча музея болхлошта а хац шоашка малагІа-фу каьхаташ да.

Дидигова Салмана язду: **«Тахан вай ца йнча хьан ерга цу гІулакха йоакхо, тІайоагІача тІехьенна а истори довзийтара ма эший из».** Харцлувц Дидигов, амма вай лакхе бувцараштa цу хІаман бала бале тамаш я, аттагІа ма дий балха тІа цхьаккха хьовзам боацаш ди сайренга дихьача, аьнна хетараш тахан халахете а, шортта болаш ба.

Аз лакхе хьоахабаьча болхлоех цхьанне цу тІа гІолла аьлар сога: «Ай, тІом беш эзараш ма хиннабий вай... Цхьа чІоагІа хІама цо даь даларе, турпалхо из хиннаваларе ше дар из. ХІаране цІи улицах тилла вай доахке, наькъаш а тоъаргдац вайна...»

СССР-а оборона Министерства Архивера Дидигова Салмана яздаьча каьхата дайта жоп укх тайпара да: **«Дидигов Мухьмада Абоязита 1945 шера 16 апреле визза турпалхо волаш вай Даьхен паргІато бахьан ший вахар дІаденнад».**

Абоязит ваьв 1921 шера Наьсар - Керте. 1939 шера Советски Эскаре гІулакх де вахав. 1939 — 40 шерашка фински тІем тІа хиннав. 1941—45 шерашка Сийлахь - боккхача Даймехка тІема фронташка разведчик-наблюдатель волаш тІом беш хиннав. Вай таханара вахар бахьан ший са дІаденнад Абоязита. Тахан могашмаьрша а долаш, тІом ца байнача вайна хазарах — дувцарах мара кхы хІама хац тІом яхача деша маІанах, цул совгІа, вахар дІадалар фуд ховш а дац вай. Цу тайпа моттиг нийсъелча воашта фу карагІдаргда а хац вайна, тІаккха хьан бокъо енна дувц-хьогІ «турпалхо а вац из, фу де тулл цун цІи улицах», ала.

Фу даьд вай уж турпалаш бовза? Турпалаш бецийй уж вай таханара сийрда вахар бахьан долаш шоай, вахар цар дІаделча?. МалагІа бокъо я вай тахан уж турпалаш бац ала?

Салмана цІаькхазза а хьоахадаь хиннадецаре из гІулакх хІанз а иштта теркал ца деш дусаргдар. ХІана аьлча, Наьсар - Кертерча юрта Совета а цун председатель волча Альмурзиев Сулейма Мухьмада а дицденна хиннад дукха ха йоаццаш шоашка дена хинна Дидигов Салмана каьхат а шоашкара дехаш хиннар а. Из гІулакх дІаходахьа дагахьа пІелг пІелгах ца тохаш, хьадаьхка каьхаташ сейфа чу дІачу а дехка, багІа Наьсар-Кертера юрта Совета болхлой, хІаьта музеера бараш шоашка хьа мел кхаьчар Дидигов Абоязита папка чу а дехка дІахо цун тІема гулакхаш дІадовзийтара кхы хІама ца деш багІа. Шоай военкоматера дІабахача наьха (баха дукха ха яле а) лар лаха безам болаш цигара бараш а бац е уж мис сел сагота райисполкомера бараш а бац. Альмурзиевга ладийгІача, каьхат тесса дитар бахьан цаІ да: «Музеера аннотаци яцар цу хана (Дидигова юрта Совете каьхат яздаьча 1985 шера), нагахьа санна хІанз из цига хуле, мел эшар вІашагІа а теха, райисполкоме Іочу а дахьийта, гІулакх дІадоладергда оаха».

Аннотаци а яьккха, из музеяна а енна, цул тІехьагІа Наьсар - Кертерча юрта Совете яхьа езаш вар а цу гІулакха оарцагІа ваьнна вола Дидигов Салман ва, къамаьлага ладийгІача. Салман воацар кхы саг декхарийла а вац. Амма лакхе бувцачарна дицденнад таханара сийрда вахар бахьан вайх массавар Абоязита а из санна болча кхычарна а хьалхашка декхарийла волга.

М. УГУРЧИЕВ,
М. Горьке цІерагІча литературни института студент.

НОАХАЛИЙ ВIАШАГIКХЕТАР

Укх деношка Назрановски городской культура ЦІагІа вІашагІкхетар хилар тІема а къахьегама а ветеранийи Афганистане шоай интернациональни декхар кхоачаш а даь цІабаьхкача кагирхойи. Цига дакъа лоацаш бар районера къахьегамхой, дешархой, интеллигенци, иштта дуккха кхыбараш а.

«Цхьаккха а вицвеннавац, цхьаккха а дицденнадац» яхача девизагІа даь вІашагІкхетар дар цига хиннар. Массане а теркам тІаозаш чІоагІагІа наьха са мукъа доаккхаши хилар цу вІашагІкхетаре мел дийца къамаьл. Дукха хаттараш дир тІема а къахьегама а ветеранашка вІашагІкхетаре хинначар, хІаьта массадолча хаттара доагІаш дола жоп а лора ветеранаша.

ЧІоаггІа хала а хеташ дувцар сталински репрессей хана шоай мехках а баьха Іобахийтача байначарех. Нохчаштеи - ГІалгІаштеи санна, цу хана из Іазап тІаэттад дуккхача кхыча къамашта а. Сталина хана хиннача халон чам ца боззаш наггахьа дезал бисабац, бакъда, хІанзалцца цох лаьца дувца а язде а йиш йолаш хиннадац. ХІанз перестройко хІаранена бокъо еннай бакъдар духхьала дІаала а хІара хІаман шиший цІи яккха а. Из иштта хилар гучадаьлар вай дувцача вІашагІкхетаре хиннача даьча къамаьлашка.

— Цкъа тІем тІа атаке тхо долхаш сона дагадехар, — яхаш дийцар, тІема ветерана, хІанз тІема ветерани районни совета председатель волча Плиев Саварбика, — сенна бехке ба са къаьна даи нанеи, зІамига вежарий, йижарий? Цхьаккха дара а со кхеташ хІама дацар, дерригa къам моастагІий ба, аьна шоай мехках а баьха нах Іобахийтар.

Кхетаде хала дац, мел къонахчал долаш а денал долаш а из хиннав, ший къам мехках а даьккха Іодахийталга ховшше, воха ца вохаш моастагІчоа духьала лаьттар.

— Сай къам из сий доаца цІи а тилла ший мехках даьккхад, аьнна, хьахезача, кхы чІоагІагІа а бирсагІа а тІом бе дог эттар са, — яхаш дийцар дІахо тІема ветерана.

Цул тІехьагІа къамаьл дир Назранерча тІемеи къахьегамеи сийлен музея директора Гадаборшев Махьмада.

— Дукха бераш долча дезале хьалхийнав со. — ТІом болабеннача хана сагага хІама а ца оалаш, тІем тІа вахийта со, аьнна, заявлени а язъяь, из военкомате дІачу а енна, се дІавугаргволга хайча наьнага дІахайтар аз. Из дІахайча нана чІоагІа елхаш яр, цигга аьлар аз наьнага, хІанзалцца Іаьдало пособи тийннадий хьона, Іа тхо кхедеча хана? ТІаккха из пособи Іайха хьанийдеча хана ха дезар хьона, паччахьалкхенна хало тІакхаьчача цу халонна тхо духьалъовтта дезилга. ХІанз вай Даьхенна тІакхаьчар йоккха хало я, хІаьта хІанз со Даьхенна эшаш а ва, цудухьа тІем тІа ца водаш Іе йиш йолаш а вац. Цул совгІа, хІара советски гражданин декхарийла ва Даьхе лорае. Иштта из къамаьл а даь вахар со вайна ца эшаш фашисташа качбеллача тІем тІа.

Цхьаннена къайле мичай нохчий а гІалгІай а къамех бола дукха боккхий а, кагий а, кхувш боагІа а нах Даьхе лораеш гитлеровцашта духьала бирса а денал долаш а латаш хинналга. Дукха ба вай денал долаш фашисташта духьала латтарах совгІаташ тийнна. Иштта дукха ба шоай са ца кходеш а шоашта Даьхено тІадилла моллагІа декхар дизза кхоачашдеш а цу бирсача шерашка тІаэттача халонна гора ца отташ чакхбаьнна нах. Бакъда, Сталина а цун гонахьарча гІозаро а шоай Іазап озийтад царга а.

ЧІоагІа наьха теркам тІаозаш дар цІи хезача летчик-испытатель хиннача тІема ветерана Х. Арчакова даь къамаьл.

— 1942-ча шера Орджоникидзера авиаучилище чакхъяьккхачул тІехьагІа со фронте вахийтар. ТІема шерашка 188-за фашистий самолеташца дов даьд аз. ХІаьта В. И. Ленин кхелхачул тІехьагІа дукха Іазапаш лайнад вай къамаша. Из иштта дале а, цІаккха а тІехьашка ца довлаш, къаман сий ца доадеш хьадаьхкад вай къамаш.

ХІанз вай кагирхошта вайгара ха деза, мел Іазап дар сталинизмо берригача мехкарча къамашта тІалоаттадаьр. Из хинна 45 шу дизад укх деношка, бакъда, хІанз а тІехь цхьаннена дицлуш дац из Іазап, е диццала йиш йолаш а дац.

Иштта наьха теркам тІаозаш дар вІашагІкхетаре Социалистически Къахьегама Турпала Кодзоев Бахьауддина, районни газета редактора Б. Дидигова, бІухочо - интернационалиста, совета председатела заместитела Алиев Хьасана, иштта дуккха кхычар даь къамаьл.

У. САПРАЛИЕВ.

Иштта гIулакх ду вай мехкахоша

Дог гIоздоаккха хоам

Школе деша вагІача хана денз дезаденнадар Грозне вахаш волча Богатырев Хасмухьмада тІема гІулакх. Эггара цунна дукхагІа езаш йола предмет а хинна дІаэттар юххьанцарча тІема кийчо яр. Урокашка берригa тернам тІабахийта ладувгІар цо военруко дувцачунга, ерригa шийна енна заданеш, тІем тІа ше волаш санна, катехxе кхоачашъе хьожар из, дика Іомадора ший доалахьара герз, кхычарел эргаш яр цун строевой кийчо а. Цу гІулакха цунна чІоагІагІа гІо дора спортаца айхха хьоашал цо тесса хинна хиларо а — зІамига волча хана денз ший лоІаме кІалтохаргах латара секце ухаш вар из, юниорашта юкъе дуккхаза коталонаш а йоахаш, дика аьттув боалар цун республикански зональни яхьашка цо дакъа лоацача хана.

ДегІа ондавенна ваьнна Хасмухьмад спорта мастералла кандидат а волаш, 1988 шера мае вода Советски Эскаре гІулакх де. Цигара цо цІагІарчарга ахийтача письмоех гуш да армейски декхар дукха хало йоацаш кхоачацде цун аьттув боалилга. Беррига а итт бутт мара бац цох бІухо хинна, цхьабакъда, къонача гІалгІай зІамсагах тахан хьахинна ваьннав визза салте. ТІехдика караерзаяьй цо ший доалахьа йола тІема техника а герз а. Богатырев Хасмухьмада ший армейски декхараш леррагІа кхоачашдеш хилара къаьгта тешал деш хилар дукха ха йоаццаш цун даьгеи наьнагеи эскара частера командоване дайта баркал оала. письмо.

«Хьамсара Татархана Хьусени Угаза Залихани, — язду Хасмухьмада командира, — Шун воІо, зІамагІа волча сержанта Богатырев Хасмухьмада тха часте ше гІулакх деча юкъа къахьегам безаш, дисциплина йолаш, аьннар дизза кхоачашдеш вола бІухо ше волга хьагойтад массанена. ГІулакх кхоачашдеча тІагІертта хилараи дисциплина чІоагІа хилараи шийгара къаьгта масал луш ва, хьинаре дакъа лоац цо подразделене общественни вахаре, де а доагІаш сий ду цун, лархІа а лоархІ из новкъосташа, чІоаггІа тешам беннаб цох командирий а. ТІемеи политически кийчон отличник, классни специалист, спортсмен - разрядник, тІема-спортивни комплекса значкист ва Хасмухьмад. Цун служебни карточка тІа даь йоазош духхьал баркал яхаш мара дац. Цу дерригнеца цо дІахохьу гвардейски эскара даькъе сийлен тІема традицеш.

Шоана шийнена баркал ях оаха оаш селлара дика воІ, вай Даьхе тешшаме лораеш вар хьалкхеварах».

Хоза а хеташ, дуккхаза юхадешар дасен нанасен шоай воІ хеставеш цун командираша шоашка дайта письмо, хІаьта массаза а боарам боацаш дог гІоздувлар цар, доккхал дора шоай воІ иштта хиларах.

ХІаьта кхы тайпа оамалаш йоахкаш-м Хасмухьмада хила бокъо а яцар, хІана аьлча къаьгта масал дар цунна запаса воккхагІвола лейтенант, журналист волча ший даь Хьусена вахар а цун гІулакхаш а. Цул совгІа даим а цун дага латт эскаре ше накъавоаккхаш дас-нанас, гаргарча наха а боккхагІболча новкъосташа а «саго ала хІама доацаш дІакхаьчача метте хьай декхар лерттІа кхоачашде, эхь-эздел ма доаде, боккхагІбарий юхь ма йоае, хьакимашеи командирашеи аьннар дизза кхоачашде, къаман, мехка, тайпан а дезала а сий лакха лоаттаде» яхаш шийна хьалхадаьккхар.

С. - М. ЯСУЕВ.

ХАЛОНАШ ЭШАЯЬ САГ

1942 шера къона И. Черкашин ваьлар итт класс яьккха. Из а цун новкъостий а дІахо деша уйла йолаш бар. Царна хетар кхоачашхилийтанзар бирсбеннача тІемо. Кастта военкомате вІашагІкхийттар кагирхой. Эпсаро хьакхайкадир царга, сихха кийчо а яь, Ставрополе дІабаха безалга. ХІанз цига яр Житомирски тІема - пехотни училище.

— Кийчо ярах хІама хилланзар тха, — яхаш дувц Иван Ивановича. — Обмундировани хьаэца мара кхоадинзар тхо. Города гаьна доаццаш чутессача десанто кегар бир, моттиг хувца езаш хилар. Иштта кхаьчар тха отряд Баку. Цига яр аз 1943 шера апрель бетта чакхъяьккха тІема пехотни училище.

ТІаккха из дІахьожавир 389-ча стрелкови дивизе № 1277 йолча полке. Кавказ моастагІчох мукъайоаккхаш дІайолаелар цун служба. Майра тІом бир цо Крымски, Киевски фронташка. Цул тІехьагІа дикагІча оагІорахьа дийрзар гІулакх, хІаьта Кавказ лораеш лаьтта 37-гІа Арми шоллагІча Украински фронтах дІатехар. И. Черкашинах минометни взвода командир хилар. Иштта тІом беш, дуккха а нах баха юрташ, городаш моастагІчох ІоцІенъеш чакхдаьлар из хинна дакъа Украине гІолла.

Дукха хІамаш дагаух цунна хІанз а. Цо дувц: «Масала, Днепр яхача додача хила дехьа довлача хана дукха вай а моастагІчун а салтий байра. Са взвод Днепра дехьа а яьнна, Мишурин Рог яхача юрта йисте кхаьчар. Массаза а санна, тхоай позицеш кийчъеш, корректировкаш а яь, даьгІар тхо сарралца. МоастагІчун Іимад яцар, сатийна сайре яр. Цхьабакъда, фашисташ тохабелар, тхо юха Днепра чулахка безам болаш. Аз кхетадир сихха атакана сай взвод кийчъе езалга. ХІаьта, вайна ма харра, минометчикаш атаке ухаш миича хул. Цхьаькха а кхетадора аз — нагахьа санна оаха из ца дой, взводах хІама юсаргйоацилга а тхона тІехьа боагІараш совцарг болга а. Из хилийта йиш йолаш дацар. Аз нах атаке бигар, оаха котало яьккхар, моастагІа юхаведар. Из котало яккхар бахьан долаш сона елар «За отвагу» яха медаль — са эггара хьамсарагІдола совгІат!»

Иштта кхаьчар взвод Кировоград яхача города йисте. Из мукъайоаккхаш чІоагІа бирса тІом хилар. Черкашин ког боацаш висар цу дийнахьа. Инвалид волаш цІавайтар из 1945 шера. ТІаккха лаьрхІар цо дуккхача хана деиз ше сатийса гІулакх чакхдаккха.

Деррига дешар кердадаккха дийзар. Цу шера институте деша отта вІаштІехьдалаивар, цудухьа цо ший каьхаташ машиннаькъа транспорта техникуме дІаделар.

Иштта дувзаденнад Иван Ивановича вахар машиннаькъаца. Дехке ваьнначоа тара а вац из, хІана аьлча, моллагІа болх из бале а, общественни гІулакх из дале а, дог ца эккхаш, берригa ший низ а хьаькъал а дІалу цо ше каралаьцача гІулакха. Цун денал хьахьокх цхьаькха хІамо а. Иззал чІоагІа таІазар ший дегІа тІалатташе а, човнаш ерза а ерзалехьа, госпиталера ара а валалехьа воларвелар из дешара кийчо е.

Техникум чакхъяьккхар Иван Ивановича тІехдика дешаш. Кастта Орджоникидзе яхача городе балха дІахьожаву из, цигара — вай республике.

Шовзткъа шу даьннад Черкашина Грозненски машиннаькъа отделене болх бу. Хьалхарча шера вагонни депо чархий цеха бригадир хилар, тІаккха пхе шера № 1 йолча машиннаькъа училище хьийхар. Цу гІулакхо дика новкъостал дир дешара программа кердаяккхара. Иван Ивановича лаьрхІар институте деша отта. Юххера а из цун вІаштІехьдоал. Цо чакхйоакк Ростовски машиннаькъа инженерий институт. Инженер-механик хул цох.

Ший профессиональни говзал лакхъяр керттера хийттад Иван Ивановича массаза а. Ала деза, деша водача хана из шин бера да хинналга а.

Грозне хьахьожаваьчул тІехьагІа кхы хувцанзар цо ше болх бу моттиг. Дуккха тайп-тайпара балхаш даьд Черкашина. Масала, вагонни отдела инженер, гІишлош яра участка прораб, воккхагІвола мастер, вагонни депо производственно - технически отдела начальник, парторганизаце секретарь, керттера инженер. Грозненски отделене аппарате балха хьожаву из 1972 шера, вагонни отдела начальникалла. Пенсе ваха ха хьатІакхаьчача из лоархІаме болх цо дІабелар шийла зІамагІа волча болхлочунга. ХІаьта ше 2-ча отделера болх хьанийцар. ХІанз а, ший салаІа бокъо йоллаше а, къахьегаш ва из.

Черкашина тІема шерашка карагІдаьннараш хьахьокха совгІаташ дукха да. «За отвагу» яхачул совгІа цунна еннай кхы а итт медаль, 1-ча степена Даймехка ТІема орден, хІаьта балхара толамаш белгалдаьхад «Сийлен машиннаькъахо» яхача знакаца, «НГІАССР транспорта заслуженни болхло» яха цІи яларца, дуккхача Сийлен грамоташца. Сийлен Улга тІа да дукха хана денз Иван Ивановича сурт а.

Персональни пенсионер салаІа безам болаш вац, общественни вахаре хьинаре дакъа лоац цо. Массаза а денал ца дохаш, наха новкъостал де кийча волаш хьавоагІа из. «Тешшаме саг ва, балха тІера ва», — оал цох дІа мел хьаттачо. Шийх, дезалах, вахара хьалех лаьца дукха дувцац Черкашина. Деррига а балха хьакъехьа хул цун къамаьл.

Цу тайпара нах бецаре, вайна уж ца бовзаре, маьлхара хургдар вай вахар.

Т. КАРТОЕВА,
Грозненски машиннаькъа отделене партбюро член.

Хоржамашта накъадолхаш

ДЕПУТАТАЛЛА СО ХОРЖЕ...

Укх деношка Наьсаре а хилар № 674 йолча хоржамий округа харжархой собрани. Из хетаьяр СССР халкъа депутаталла харжа оттабаьча кандидаташта регистраци яра.

Харжархой викалаш а хьахьийха баьхкараш а болаш, виъ бIаь совгIа саг гулвелар городской культура Двореце.

Кандидаташ оттабаьр кхо коллектив яр: Ахриев ГIапура цIерагIа йола «Электроинструмент» завод, трикотажни фабрика, Малгобекера «Алханчуртский» совхоз.

Президиума гаьна доаццаш сцена тIа къаьста оттадаьча гIандаш тIа багIа претенденташ: Балаев У. О. — завода конструкторски бюро начальник, Богатырева Д. А. —трикотажни фабрика швеямотористка, Дарсигов М. Ю. — «Алханчуртский» совхоза чуоттадаь хьайбаш кхоабача комплекса бригадир - арендатор. Кхаьннена а хьалхашка папкаш яда, цар оттаяь шошоай программаш юкъе а йоахкаш. Гуш да уж сапаргIата боацалга. Тамаш а яц, атта экзамен яц царна хьалхашка латтар. Цкъа-дале, депутаталла хорже шоаш бе лерхIа болх хьабовзийта беза цар, шозлагI-дале, залера дергдолча хаттараштa хоадам болаш жоп дала а деза. ХIаьта а цхьаь бац уж. Царех хIаране доверенни кхоккха саг ва уж наха дIабовзийта кийчвенна. Цул совгIа шоай лоIамагIа царех лаьца къамаьл де йиш йолаш ба уж кандидаталла оттабаь йоацача кхыча коллективашкара нах а.

Алфавитни порядкагIа хургда цар а, хIаьта царех дувцаш кхычар а дергдола къамаьл. Кхаж а иштта тоссаргболаш ваIад йир собране.

Царех хIаравар хийцца халкъа депутаталла кандидат хила йиш йолаш ва.

Балаев Оарцхочун Iумар вай Iодахийтача эггара халагIча шерашка индустриальни институт а яьккха цIавеча денз «Электроинструмент» заводе болх беш хьавоагIа. Массехк рацпредложени производствана юкъейихьай цо, предприятена дуккха пайда а луш. Коллектива юкъарча вахаре хьинаре дакъа лоац. Новкъостий суда председатель, профкома председателa заместитель, ше вIашагIъеллача шахматни клуба кулгалхо ва из. Дика рационализатор хиларах ВДНХ хиннав Iумар, «Знак Почета» яха орден, кхыдола дуккха совгIаташ деннад цунна.

Цо оттаяь программа а яр мехкарча, республикерча, районерча таханарча проблемай чулоацам кIоаргга болаш а хоадам болаш оттаяь а. Шийтта пунктах оттаяьяр цо из. Царна юкъе яр укх тайпара яраш: наха болх бе моттигаш хилийтар, районе наха доахан леладе а доажаде а моттиг хилийтар, къаман мотт, культура, искусство кердача наькъа тIа яккхар, кхыяраш.

Кхы эсалагIа яцар Богатырева Асхьаба Дугурхана оттаяь программа. Дугурхана трикотажни фабрике болх бу ер иттлагIа шу да. Цун цIенххаштал, нийсхал, оалар гуччахьа алар, кхыйола оамалаш езаеннай наха.

— Дугурхан хана къона хиларах укх чу багIача наха хетадала мег низ дIакхоачаргбий - хьогI цун цу программа тIа белгал мел даьр кхоачашде, — аьлар цун доверенни сага, фабрика профкома председатела Д. Мальсагова. — Аз тхоай ерригача коллектива цIерагIа яхкхоачаргба! Ялх кандидатура яр тха оаха из кандидаталла оттаеча хана. Царна юкъера оаха хержар Дугурхан, тхоаш цох дег тIара тешандаь.

Иштта йийцар цун оамалаш, цун вахар-лелар белгалдаьккхар къамаьл даьча цу коллективерча кхыча болхлоша а. ХIаьта хьабеча балхага диллача Дугурханал хьалха саг вац фабрике. Цун къахьегама календара тIа хIанз 1990-гIа шу да.

Дукха тIоараш дийттар зале Дарсигов Ювсапа Мувса ший программа йийца ваьлча. Хоадам болаш а моттигерча хьашташца ювзаенна а яр из.

— ТоъаргдIа вайна фордал дехьара хьакхухьача ялатага сатувса, — йоахар цо. — Вай дараш мо хьаьна, беркате лаьтташ долаш цхьа мохк мичаб дунен тIа. Эшар фуд? Iаьдал доаккхача хана ахархочоа енна бокъонаш юхаметтаоттаяр, цун сий лакхдар, цунна эшачунга хьажар да. Боккха теркам тIабахийтар цо арендана, кооперацена

ДIауйла ел, йоахар Мувсас, хIанз а нах лаьттах миштa къехк. ДIабелле кадай урагIйохийт арендатораша а кооператораша а автозаправкаш, тикаш, маькх ю пекарнеш, машинаш тоаю мастерскеш, кхыйола объекташ. Бакъда, лаьтта дIаэца раьза бараш дукха хилац. ХIанад из? Лаьттанцара болх атта боацалга да из, шозлагI-дале, хала бале а наха из дIатIаэцаргбола хьашташ вIаштIехьа ца дахар да. ХIара шера 6 эзар болхло дIавода тха районера, йоахар цо. Уж ахац йоккхача городашка заводаш, фабрикаш хьалъе. Уж ух юртбоахаме къахьега, цига ялаташ кхеде а юрташта эша гIишлош хьалъе а. Укхаза, вай кхашка де хIама доацаш бувл уж сел гаьна? Бувлац. 10 млн. сом дисад тха районе укх кхаь шера хьаде дезача наькъашка, кхыча соцкультбыта объекташка дIа ца дохийташ.

Ишта дуккха кхыйола, хIанзарчоа пайда ца эцаш юсаш йола таронаш йийцар кандидата. Йохае еза, йоахар цо, тIехках лета бюрократизм.

1973 шера дIайолаяьй Мувсас совхозе аренда. Укхаза, моттиге кхы иэ дIа а ца кхаьча, Москве ЦК кхаьчар Мувса арендагIа доахан а лаьтта а хьаэца гIерташ. Юххера а ше лаьрхIар чакх а даьккхар. Цу хана денз республике цIи хеза хьайоагIа цо доал деш йола арендни комплексни бригада, совхоза миллионаш сомаш пайда а телаш. ДIадахача шера ийдаь алапеш доацаш 29 эзар сом преми ийцар цун бригадо.

Мувсай автобиографи дукха ювца езаш хиланзар. Ерригача республике вовз из а цун гIулакхаш а.

Дуккхача хаттараштa жоп делар кандидаташа кхаж тасса болабалалехьа. Къаьстта дукха хаттараш дир I. Балаевга. Царна массанена а корта болаш жоп делар цо.

ХьатIаэттар эггара бехктокхамегIа йола, кхаж тосса ха. Собране баьча бартага хьежжа, къайлагIа а ца тоссаш, гучахьа тасса лаьрхIабар из.

Юххера счетни комиссе баьча хоамах I. Балаевгахьа а волаш 193 саго кхаж тессар, Д. Богатыревайгахьа — 203-не, М. Дарсиговгахьа — 239-не.

Цунга хьежжа СССР халкъа депутаталла харжара регистраци е, аьнна, ши кандидатура дIатIаийцар окружной комиссе — Д. Богатыревай яри М. Дарсигова яри.

Окружной собране дакъа лоацаш хилар НГIАССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. Х. Боков.

М. ЗАНГИЕВ,
тха собкор.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

МНР. Улан-Баторера наьнен берийи центре лор йолча С. Туйама эггара йоккхагIа йола гIозале — ший зIамига пациенташ маьрша амогаш а хилар да.
Монцамэ сурт. (ТАСС).

КУБАЙ ФОРДА ПЛАНТАЦЕШ

Дунен тIа бахаш бола нах дукхагIа мел хул кхачан продукташца уж Iалашбара проблема ирлу. Из проблема къоастаяра новкъостал де лаьрхIа я масала, дерригача дунен тIа яржаш латта чкъаьрий, моллюскаши, ракообразни хIамаши искусственно кхеяра технологеш. Креветкех аьлча, уж ширача хана денз Къулба-Малхбоален Азе кхеяьй. Амма, Японе укх бIаьшере ткъаь иттлагIча шерашка мара из гIулакх Iилман ларда тIа даьккха а дац.

КУБЕ ЯЬ ЭГГАРА ХЬАЛХАРА ОПЫТАШ

1970 шера Кубе лабораторни тохкамаш де болабелар, цар гучадаьхар гIайрен тIа креветкаш искусственно хьалкхеяра хьалаш дика долга. Цхьайтта шу даьнначул тIехьагIа, хулаш хинна халонаш а ловш, кубински Iилманхой вIаштIехьдаьлар креветкаш экспериментальни кхеяра гIулакх йоккхача масштабашка даккха, цу гIулакха форда чу лийцача къоначa креветкех пайда а эцаш. Цул тIехьагIа корадир дуккха дикагIа дола креветкай Iовнех искусственно пхьандиргаш хьахилийтара дола хьалаш, цо торо хилийтар креветкаш кхееш йола биостанцеш хьае. Техкача гучадаьлар, цу гIулакха эггара дикагIа Гранма, Камагуэй, Санти-Спиритус яхача провинцей, форда йистош массаза креветкаш лувцаш йола традиционни районаш хилар. ХIанзарчоа, лаьрхIача тайпара болх беш яц биостанцеш, хIана аьлча, дуккхагIа йола производственни объекташ хIанз а тIехь хьалъеш хиларах. Амма, хьалхxе а даьча лаьрхIамех, дахача шера Кубас биостанцешта хьожаьча форда 30 эзар гектара тIара 345 тонн фордан продукт яьккхар, цун мах Карибски форда акваторе 8—10 эзар долларага кхоач.

ХIаьта, предприятеш лийрхIача мощностех болх бе яьлча, цар бокка пайда бахьаргба.

ГIУЛАКХ IИЛМАН НАЬКЪАЦА ДЕ ДЕЗАШ ДА

Креветкаш промышленни способагIа кхеяр — дика чоалхане технологически процесс я. Цудухьа, Кубай Iилман академе шийна тIаийцад мел йолча проблемай спектр чу йоагIаш йола Iилман программа хьае а креветкаш коммерчески дозалга яхарал совгIа, царна лазар деши кхыбола Iоткъам беши, къаьстта аьлча, гонахьара Iалам бIехденна хиларах доала зе тохкалгеи.

Кубински Iилманхой боккха теркам тIаозаш я архипелага хича йола кIай креветка оалаш яр. Дунен тIа цхьаккха саг «искусственни »хьалашка из кхее хьежавац.

Дувцар да цу садоаллача хIамашта лаьрхIа дола хьалаш естественни долчарна тара хила деза яхилга. Цу гIулакха лаьрхIа дунен практике тайп-тайпара технологеш я. Кубински Iилманхоша хьалхагIа из отрасль технологически дегIаярах интенсивни оала никъ лаьцар. Цу методагIа шин граммага кхаччалца Iовнах хьахинна пхандиргаш лабораторни хьалашка хьалкхеду. Цул тIехьагIа ишта хьапхандиргаш хьалхагIа Iам чу а, цул тIехьагIа чкъаьрий кхедеча форда хин Iамашка а доах, уж коммерчески бустамга а дозалга а кхоачаргдолаш.

ТIеххьарча шерашка опыташ интенсивни методагIа ю, кхыча тайпара аьлча, лабораторни хьалашка кхееш йола къона креветкаш кIезига дуккхагIа гоаю, уж гоаярца креветкаш сихагIа хьалкхув цул, тIехьагIа откормочни Iамашка уж чухец.

Иштта прозиводителей банкаш ю, цига гулъю хьалххагIе а хержа дикагIа генетически белгалонаш йола креветкаш. ТIайоагIача хана цо торо хилийта мег форда чура исходни материал ца а йохаеш, биологически цикл чIоагIъе, креветкаш промышленни способагIа кхее.

ЦХЬАНА БЕШ БОЛА БОЛХИ ПЕРСПЕКТИВАШИ

Из шиш тайпара Кубе йола отрасль хьаллаьцар ФАО — дунен халкъашта юкъерча ООН организаце юртбоахам дегIабаран кхачан продукташ йиран гIо-новкъостал дир. Кубана доккха гIо дир Францерча, Японерча, Филиппинерча, Мексикерча специалисташа. Цу мехкашкара Кубе биостанцешта лаьрхIа оборудевани яйтар. Цул совгIа, кубински специалисташ доазол дIехьа кийчбелар, креветкаш лелаеча хьалхалаттача Японеи Филиппинайи биостанцешка а хилар.

ХIанз а тIехьа керттерчарех цаI да кердача толамашка хьежжа специалисташ кийчбара декхар. Иштта лоархIаме да форда плантацеш тIара дукхагIа креветкаш яхар а, кхыча тайпара аьлча, кIезигагIча хи чу дукхагIа креветкаш хьалкхеяр а.

Кхоанарча денга а хьежаш, кубински Iилманхоша лаьрхIад цхьацца йолча форда йистерча районашка креветкаш чу хеца, цкъа-дале, болаш бола креветкай кхоачам лох ца балийтар духьа а, шозлагI-дале, особеша шоай дика белгалонаш ца эшийтар духьа а, хIана аьлча, тахан дунен тIа цхьаккха а станци форда чура яьха креветкаш йоацаш болх бе йиш йолаш яц.

Креветкаш кхеяра эггара хьалхара Мансанильо йилла биостанци болх бе йолаелар 1986 шера декабре, укх шера хIара форда гектара тIара 600 кг креветкаш яхарга хьежача, из боккха толам ба. Бакъда, специалисташа лерхIачох уж кхы а дукхагIа хьалкхее йиш я. Цул совгIа, дунен рынке дикагIа лерхIаш я искусственно хьалкхеяь креветкаш, уж дукхагIа а еб. ХIаьта, царга дIадодар дукха кIезигагIа хул, къа кIезигагIа а хьег.

Креветкаш искусственно хьалкхееш хилча, данне а дагIац уж форда чура лувцалга дита, хетаргахьа иштта уж форда чура йоахилга кхы а дуккха дIаьхдала а мег. Кубе хьалха латтача технологех пайда эца мохк хиларах тарра, лакхлуш я, бакъда, цо дизза дутарг-м дац форда чура доагIа беркат.

Лус Марина ФОРНИЕЛЕС,
кубински журналистка.
(АПН).

М.-С. Плиев

Балан ди

(Романа тIара доакъош)

(ДIахододар. Доладур 21-ча феврале араьннача номер тIа).

Кавказе Iаьдал чIоагIденна даьлча.
Бисараш, байракх ловзош,
цIабийрзар.
Полк вIашагIтохаш ЗаIам ва, аьлча,
Цу молхо мерца дой цигахь дийрзар.
Кубане гIолла, эрсий мохк туллаш,
Перекоп йоаккхаш сий даьккхар оаха.
Цу Махной ординг парпа а юллаш,
Беделлар халкъа мукъален дIоагIа.
Буденный ше вар ер са кулг лаьцар,
Вела а къежаш, хьувзора мекхаш.
Украиний мехкар моастагIий аьчар,
Цар мехка мел даь халкъа цIий
декхаш.
Котовске кIантий цу хана байзар,
Ма кIантий бар уж! Ма майра летар!
ВIашъуллув увтташ, тха товраш
дайзар,
Цхьан шун тIа хийла тхо
вIашагIкхетар.
Польше а кхаьчар кIайбараш лелхош,
ДоттагIлен бувзам халкъаца биллар,
Топ кхийтта цигга, йижарий белхаш,
ЦIавена со а, шу доаккхаш иллар.
«ЦIе гIалгIай!» — яхаш халкъа
цIи екар
Сий дора, лоархIар. Кхы фу
дар эшаш?!
Мамогга кхашка оаха къахьегар,
Тхой тIехье гIоза хургйолгах тешаш.
Кхычарна санна, бокъонаш енна,
ГIалгIай халкъ даьлар, боад тесса,
малха.
Цу ханна, баьчча — Ленин а венна,
ЧIоагIвелар Сталин цо мел даьр
«алха».
Ванне а вацар из тхона вовзаш,
Цхьа бахьан дацар лархIа е веза.
Цо ший тIоамараш Сергойна товсаш,
Кхетадир хала долга цох теша.
Ленина мел даьр, Iокагдаь, эдир.
Хаттанзар нохчех гIалгIай Iотохаш.
Вонна тIехь-вонех адамаш кхедир,
Мел бала бахь ше дага ца дохаш.
Фу хьаштдар тоха? Уйлаел, хьажал,
Iотохар дарий нохчашта эшаш?
Хиларах Сталин тIеххьара дажал,
Дув буъ аз, ва со шек воацаш тешаш.
ХIалаквир шевар, бе-башха воацаш,
Ленина лаьчай Iокагдир ткъамаш.
Вухьашвац цхьаь-цаI, къамарг
хьалоацаш
Соцаве. Цунах ю йоккха тамаш.
Веннавац Серго цун питам боацаш,
Со веций Москве цар цIагIа ваьгIар.
«Дукха да, — аьлар, — Са низ ца
кхоачаш,
ХIанз кхоачашхургдац вай дог мел
даьхар»...
Уйлане вар из, хьажар дар саькха,
Трубка хьалъэцаш бос бодар тIера.
Мел къиза хиларах дорхденна аькха,
Хов сона, вацар, лургволаш кхера,
Хьахьежаш согахь, ваьгIар из тоъал,
Ши-кхо дош аьлар, цIаьхха,
цецвоаккхаш:
«АлаIахь сога, дег чура, боккъал,
Мийхка цIий довргдий ер Iаьдал
доаккхаш? —
ТIаккха а ваьгIар, балам а нийбеш,
Сагото кхеххар цун кер хьалбизза. —
Дайнадий хьона ший халкъ-ше
къийдеш?
Йиш йий цун тIаккха сискалах диза?..
Хьаьттар аз цунга: «ЦIий мишта
довргда?
Со кхета-м кхетац. Алал, со
кхетош». —
Ха — зама яьлча массарна ховргда,
МалагIча товро шоаш хиннаб
тедаш...»
Сталин ва тедар. ЦIийх вац хов Iаба,
Ховшашехь даха, хIалакдир кхеллар.
Мекх хьувзош ягIа из Iаьржа лаба,
Из ва ер бала вайна качбеллар.

Къовсам баьлар Сталин хьехош, нах цецбаьнна багIар. ЭгIазлонах бIаргаш диза, хьалхьайра цхьаькха къоано. Сеца хиннача эшалонах катехар шин паравоза, уралаьттараш легабеш. Лакхерча нара тIара чукхийтар бийрг, бе яьлла сискала чIегилг дIа а йодаш. «ЦIаяла шоах!» — аьлар дог даьттIача кхалсаго. Чубахар пешка тIа кхехкаш лаьтта яй, уллув баьгIараш боага а беш. Цхьа ха яьлча, шедар тийра, чархий «гарт-гарт» мара хьа ца хозаш. Къамаьл доладир шоллагIча къоаночо:

«Къонах ва Сталин, къонахех-къонах!
Мичара! Ховш вац из вайгар бала.
Доахаргда цо вай укх Iаьрчча вонах,
Хойтаргда цунна низкхоачча дала.
Ленина гIонч ва болатал чIоагIа,
МоастагIчоа-моастагI из даим хиннав.
Ленина наькъ тIа из нийсса воагIа,
Цох кхета ца ловр кхетамах тиннав.
ВагIа со хьога ладувгIаш тийна,
Хьаштдоацар дувц Iа, дIаьхдаь цу
зурмал.
Болх баь ва цунца е уллув лийнна.
Е дала енний къайле гу турмал?
Укх мехко хестош из вувцаргвацар
Сийдолаш веце дийна мел барел.
Воаш дувцар вайна-м — воашта фуд
хацар,
Хьаькъала толац Iовдалча варел.
Ах - бIаь шу хургда вай вIаши
довза,
Хов сона, тIом баьб, човний цIи
лайний.
Хьо гIийртар тIаккха ер Iаьдал ловса,
Ведда а лийннав, дорхаш чуIайний.
Юрт йита вахар, дезал а нийца.
Бакълуй со, Муса? Харцлуй хьаала.
Селхан даь дикаш зуламех хийца,
Iаьдалал гIийртар, воше, котвала.
ТоIIаваь, лаьца, чувеллар тIаккха,
СибрегIа вихьар, иттех шу даьккхар.
ГIулакх дац Сталин хIанз
нийрчавакхха.
ХIалак а хургва из нийрчаваьккхар!» —
«ГIо хIаьта, Iазийт, сихагI дIаала,
ХIанз ваха, вада гош а дац, халахь.
Цхьа зама я мег бекхам беш дала,
Маликал-Мовта са эца далехьа» —
«Бекхам бе сутар йолга хов йоакхал,
Из вайна диллад кхоллашехь дала.
Даьдий аз, — Муса, хьона цкъа
оакхал?
Е кхычоа даь мотт яле, хьаала.
Iаьдала болх баьб, сайга «бе» яьххар,
Кулакаш бохош, нах чу а бийхкаб,
«Аха» ма аьлла, шера кхаш аьхар,
«Тахка» ма аьлла, тховнаш а тийхкар.
Даьд-кха аз, Муса, Iаьдало яхар,
Кхаъ—кхалап нийбеш ваьхавац
цIаккха,
Мамогга гIийртав хозде вай вахар.
Йиш йий сох тIаккха цхьанне бехк
баккха?»...

— ЦIена-м даьра ваьхав, — аьлар кхалсаго.

— Цу ханна фу хоададаь хила дезар оаш беррига гIалгIай. ТIаккха, ер Iазап оза а дезаргдацар, — аьлар пхьарс боацача чолакха, наькха тIара орденаш оагаеш, дIа-са а хьовш. Тоъала ха яьлча йистхилар Муса:

«Оаш топаш йийттар спискаех,
къонах,
Дийца дош доацаш, е яь суд йоацаш,
Гунахь а доацаш, халкъ эдир вонах,
Эзараш боабир каш е боарз боацаш.
Тол-тола къонах моастагI ваь бIехвир,
КIалвиса, лаьцар де доацаш вайра.
Кулак веш, яа сискал яр вайхар,
ХIанз ер да шугар хьадаьнна хайра.
Са фу яр: ши етт, цхьа говри мара?
Цхьа дийстан хиллал хьажкIий кха
дувра.
Рема яр? Алал! Жа дажар ара?!
Сай дезал низткъа Iалашбе кхувра.
Е нах латтар сона чуэтта?!
Тикаш яр, Iазийт, товарех ювхьаш?!
Ца вала ведар, сов дог а даьттIа.
КIордаяь актив — наб йоаяь нувхаш!
Ткъаь—пхиъ пунт хьажкIай дIаенна
ваьлча,
Ткъаь—пхиъ кхы техар, Iазийт, хьо
варий?
БIаьстенга валлал ялат дац, аьлча,
Шо дар-кх сох ваьр Iаьдала
маьрий!» —
«Шо дар-кх сох ваьр... Кхыбарех
санна!
Хьол эшаш барий кхыбараш? Алал?
Моцал яр латташ, йIаьххача ханна,
Сел къе а вацар, хьо, корзагIваллал.
Наха а телар кхычахьар нийеш.
Шоай тIеххьар бежан дохка а дохкаш.
ВагIарий Сталин уж хьажкIаш
нийеш.
Кхо мах а боахаш, базар тIа йохкаш?
Леш латтар адам, моцал кIалдиса,
Йолчо ца елча, кхы оамал бацар,
Уж яхар бахьан хийла ва виса.
Дув буъ аз, Муса, хьо нийса вацар!» —
«Се вала везар, нах кIалхарбаьха?
Яьал ца хилча, дIа фу е езар?
ДIаде фу доацаш кхаш дусар
аьта
Ер ба хIанз, Iазийт, хьувкъам шун
бешар»...
Мел дукха дар уж? Къовсамаш
дувлар,
Дорхлора шоайла, корзагI а баьле.
Даьр дусташ хийла масалаш кхувлар,
Дехке а бувлаш, кхайкар уж даьле.
«НиI елла!» — аьле тхо
корзагIдоалар,
Луш бацар тхона наха лу кхача.
«Къуй! ДагIа таккхал! — Арар чу
оалар, —
ДIакхаьчча лургъя хIаранна дача».
Ши-кхо ди доалар тха ниI ца еллаш.
Хий дацар, лоа дар коргех чутессаш.
Моцал дог Iувдаш, лей хий а мелаш,
Боамбий, кIув вар со пешка чутессаш.
НиI йийла яьлча-м, маймалаш хиле,
Катоха аьле, тхо дIа-са довдар.
Кхатилла йишъяр белаж тIа йилле,
НизагI хьабаккха кхачага кховдар.
Фу дергдар оаха, кхы де ца хилча?
Тхога дог доахаш къоаной а багIар.
Салташа ца зувш, тхой аьттув баьлча,
Кхычахь чутуллар, хьежарах бIагIар.
Тха вагон йовзар, боарха кхал санна,
Дезалех ховра тхо къаьста долга.
Кхача че белле тхоашта хьабенна,
Цхьа уйла йора — къоаношта хьолга.
ЦIи йоахаш, коргех мухь арабеттар:
«ТкъоалагIча ала, сагот ма делаш»...
Тхой бало, хьалххар, жIов тхона
еттар,
ЦIока Iодоахаш, кагъеш тха кхелаш.
КIув, боамбий, ардах, галий тух
дера,
Кустанай дохка даьлар тух наькъа,
Цхьан станце чкъаьра хьабаьккхар
бера,
Цу чкъаьрах хьадир дезткъе —
диъ дакъа.
Шука яр из а, тухал а дирагI.
Из накъабаьлар саьгIаз мо Iувша.
Вагон яр цудухь набахтал лирагI,
Тхо хайша дагIар, мотт йоацаш
дувша.

VI.

ДIа — цхьан саьнгта, дIа а теIа,
Ведда лийнна Къурейш вагIа.
Вестарг, хийла бу ва еIа,
Гой, хIанз вуст из, увз из наха.
Мел оалар оал чудоргдоацаш.
Цхьаь—цаI вац цун оагIув лаца
Лийннав къаман сийле оачаш,
Ханнахь везар из а ача.
Наггахь хьахьож из кIалгIолла,
Мерий — тхьункал чу а увзаш:
«Хьай автомат хIанз бе йолла,
Дов де, маьреш кIалтIакхувсаш»... —
БаIадал хьежж, дорха велаш,
Цунна ва из дика вовзаш,
Из, цун гIончий къаракъ мелаш
Лийннаб, наьха цIеной ловсаш.
Ер — тхьамада, амар телаш,
Лийннав хьалха, герзех кхаьла.
ХIанз бIарчча къам бале лешаш,
ВагIа ший хачеча лаьла.
Милици мо, чу а хьежаш,
Наькъахой а ва из байха.
ХIанз цхьаннена дац зуд эшаш,
Дайнад шераш даьсса иха.
Ведда тIем тIар из цIавера,
Дин тIа хайна, герзаш эхка,
МассагIнена бала бера.
Цо, бIаргий хин коанаш кхехка?
ТIехьаяьха ше мо тIакхаш,
Зуламашка тIаьш а техка,
Наха декъаш балан дакъаш,
Iаьрж тIадера цар дIаьймехка.
Пхьагал даим хинний — пхьагал,
Хаьн ухке а кхаьла герзаш.
Зовза хиларах саг воал бIагал,
Вале зулам дIа-са бIагал,
Вале зулам дIа-са кхерзаш.
Пхьагалий дар-дар цар денал,
Цу зовзала им а дилла,
Сагал дацар — сага Iенал,
Кхестар наьха наIалтилла.
Машена дом гIетташ байча,
Кхералора, хьун чу лелхар.
Милицен го гонахь хайча,
Даьле дуIаш деш уж белхар.
Денал доацаш герз хьаллаца,
Хорш «тIайоагIар», кулгаш эгар.
ДоагIар царна, къиза ачар,
Каш, боарз боацаш, фега бегар. —
«— Мичад-те хьа кхаьла герзаш? —
Къурейшага йоах хIанз СовгIе. —
Оаш яь човнаш кхы ца ерзаш.
Шелъенний хIанз гIалгIай товгIе.
Хьаьрхо кхерош, герзаш даьхе,
ГIо хIанз, жувр ба хьажий хьарар
Жерой белхош, чурадаьхе,
Жа да. Хьона фуд нах кхардар?
Ма хьовзалахь, Къурейш, вехе,
Гулбе гIончий-гизгий мазаш!
Аралийлхе, дIа-са техе,
Iояхка хIанз Бере кIазаш!..»
Юхь яц вокхан хIанз хьахьажа,
Эп мо вагIа, Iо а теба.
Цун тIангарга кхийнад даша,
ГIелал цIока да цун хеба.
Тамаш ю цу беро гIолгех,
ЦIенюккъеда, дой мо хехкаш.
«Катюшаш» яьй цар тополгех
Бере, денна хоам Iолехкаш.

(Йистедоалар 4-ча оагIо тIа).

КЪАМИЙ ЦХЬОАГIО КХАЙКАЕШ

Дукха ха йоаццаш парте Нохч-ГIалгIай обкомо, республика Министрий Совето тIанийцача беррига республика коммунисташка, парте боацарашка, къахьегамхошка, бахача нахага даьча кхайкаралга хьежжа патриотически, интернациональни чулоацам болаш чакхъяьлар Наьсаре сталински репрессей гIелал эзараш дагабоха, аьнна, белгалдаьча деношка (17—18 феврале) хинна собранеш.

Хьалхарча дийнахьа собранеш хилар массайолча къахьегама коллективашка. ШоллагIча дийнахьа городской культура Двореце районни митинг хилар.

— ДIагIо моллагIча республике, моллагIа къам дахача метте, — йоахар АТП хиннача собране ше къамаьл деш цигарча таксиста, коллектива къахьегама совета председатела Могушков Башира. — Шоана гургбац сталинско-бериевски къизача, тийшача балха кулг тIа ца кхоачаш-биса дезал, юрт, район, город. Духхьала вайнаьха къаманга ена Iийнаяц из гIелал. Къамашта юкъера безам бохабе, цхьа къам Iо а теIадеш, шоллагIдар моттийтара хьал а лоацаш шоайла вIашдухьала даха деш хIама хиннад из.

— Цхьаболча къонабараша харцахьа кхетаду вай Iодахийтара гIулакх, — аьлар Ахриев ГIапура цIерагIча «Электроинструмент» яхача завода болхлочо, тIема а къахьегама а ветерана Имагожев Iалаудина ше собране къамаьл деш. — Цу гIулакха кхыдола къам е къамаш бехке де гIерташ провокационни йоахараш дувцаш а моттигаш нийслу. Из дагадоха а мегаргдоацаш хIама да. Массадолча къамашта тIаоттадаь таIазар хиннад из.

Къоначa литератора Хамхоев Вахас районни митинге ше къамаьл деш яьхар массане а дег чу ца дижача Iелургдоацаш дацар.

— Сона а са ханара бараштa а дилла моттиг йоацаш новкъа да, — йоахар цо, нохч-гIалгIай къам Iодахьийта ди ЦIеча Эскара цIейца дувзар.

Фу тIакхаьча хиннадхьогI Сталина бIарччача къамашца сел къизал оттаяь из цIей «дезде»? Вешта, из-м духхьала цхьан нохчгIалгIай къаманца леладаь киловзал хинна Iац. Советски наьха цIейш Iаьрждеш йола лаьрххIа система хиннай из-м, йоахар цо. Сийлахь-Октябрьски аргIанара юбилей дездеча шера Iодахьийтар карачай къам, кхалнаьха цIей хулача 8 марта Iодахьийтар балкхарой къам. Цхьаккха гештде йиш йоаца хIамаш да сталински гIозаро леладаьраш. Къамий юкъара суд е йоагIа цунна.

Иштта яр собранешка а митингашка а наха цу къизача, законах йоацаш къамашка енача гIелала енна оценка.

Тхона эггара дукхагIа дагабоахкараш ба, йоахар наха, шоай дезал доахан мо товарни вагонаш чу а бехка Iохьолга а ца ховш, Сталин бахьан атаке а ухаш шоай дегIамаш тIема аренашка дадийтараш. Эзараш ба уж. ХIанз а цар дуккха цIераш йовзанца я.

Юххера а ала доагIа: дIахьа мел вахача дувцаш а хозаш а дар цу деношка цхьаькха новкъа хIама а — малав, хеттар наха, вай Iодахьийтара бехке дар эрсий къам да яхаш, арадоахар? Дийна нах бецийиз дувцар? ХIана бувцац уж кепайоазон тIа, телевизор чу? Уж мичахьара арадувл ца халла низ боацаш я вай республика правоохранительни органаш?

Лоацца аьлча, дIахо йодача хана уйла е а цхьалха даха дезаш а дукха хIамаш долга хьахьекхар сталински репрессей Iазапах байнараш дагабохара хетаь районе хиннача собранеша а митингаша а.

Митингашка, собранешка дакъа лоацаш хилар цу деношка КПСС райкома хьалхара секретарь А. А. Мякиев, кхыбола района партийни, советски кулгалхой. Минота йист ца хиларца кодам бир района къахьегамхоша сталински репрессех байнарий.

М. КАРАЕВ.